

Politització i cultura popular als Pirineus Orientals, 1848-1851*

Peter McPhee

Catedràtic i cap del Departament d'Història de la Universitat de Melbourne (Austràlia)

Durant el seu viatge pel Departament dels Pirineus Orientals, el juliol de 1851, Isidore Janot, periodista de Tolosa de Llenguadoc, informava al seu diari, el republicà *L'Emancipation*, que «no existeix una regió més republicana (...) i, allò que és més remarcable, la capital, en comptes de donar-hi l'impuls, si és que cal, el rep del seu districte... Fa sis o set anys que no havia visitat els Pirineus, la mar, el camp, les vinyes. Tots —els pescadors mandrosos, els pagesos cremats pel sol— estan al corrent de la política, en saben tant com els parisencs... No sé d'on ho treuen, però ho saben tot».¹

A la primera part d'aquest treball esbossaré els trets més notables de la política a la Catalunya Nord sota la Segona República. A la segona, proposaré una resposta a la pregunta plantejada per Janot: com s'explica aquesta presa de postura republicana o, com es deia llavors, demòcrata-socialista, *démoc-soc* o «roja»?

I. Un fort radicalisme popular

Aquesta orientació política es fa ben evident en els resultats de les eleccions arran de la revolució de febrer de 1848: en les legislatives d'abril els republicans varen obtenir una victòria completa, amb el 95% dels vots emesos. Tot i el brillant èxit de Louis Napoléon al conjunt de França —74% dels vots—, en les eleccions presidencials de desembre de 1848, als Pirineus Orientals es quedà en minoria, amb un 47% enfront del 20% del republicà moderat Cavaignac i el 29% per al radical Ledru-Rollin, qui assolí ací el seu millor resultat a tot França. Més significatiu encara era el fet que els demòcrates-socialistes varen guanyar les

* Traducció del francès per Jesús Millan, Universitat de València.

1. *L'Emancipation*, 10-VII-1851 (*vid.* també els números dels dies 20, 21 i 24). Sobre aquest diari i el seu redactor, *vid.* J. GODECHOT, «Aux origines de la presse républicaine à Toulouse: la première *Emancipation*», *Annales du Midi* LXXVI, 1964, 581-598; A. ARMENGAUD, *Les populations de l'est-aquitain au début de l'époque contemporaine*, París, 1961, 383, 390-392, 471-472.

legislatives, durament disputades, de maig de 1849, amb un 64% davant el 25% del «partit de l'Ordre», majoritari al conjunt de França.²

Amb tot, aquesta orientació política va anar molt més enllà de les periòdiques manifestacions electorals. Alhora, aquest moviment republicà s'enfrontava amb un populisme legitimista —ben confiat en la seua pròpia força— i amb l'administració dirigida pel prefecte —el noble Henri de Pougeard-Dulimbert, originari de Charenta— qui maldava per apoderar-se d'aquesta fortalesa dels *démoc-socs*. En aquesta lluita, els «rojos» i els «blancs» feien servir tota una sèrie de mitjans, com ara manifestacions, campanyes electorals o commemoracions de tipus polític. En cap altre indret, però, tingueren tant d'èxit ni tanta audàcia els activistes vilatans com els que es comproven ací en els seus intents, conscients o no, d'inserir manifestacions amb una càrrega política en les celebracions rituals de la cultura i la religió catalanes.

Maurice Agulhon ha sostingut que, cap a mitjan segle *xix*, la importància del folklore i de la cultura oral havia arribat al seu apogeu a França. Quan la massa de la població, al Midi en especial, es comprometia en lluites polítiques vers la meitat de la centúria no es «desfolkloritzava». Hi cal veure més aviat «la integració d'un coneixement polític dins del sincretisme folklòric de caràcter espontani».³ En les comarques de pobles grans i concentrats de la plana i la part baixa de les valls del Rosselló la vida pública girava al voltant de la socialització a l'aire lliure, tot seguint en especial el ritme de les festes religioses i laiques, amb les seues processons, cants i balls que constituïen les seues formes complexes i vibrants.

Tot i que la Segona República fou rica en formes d'acció política fàcilment identificables al llarg de més d'un segle —com ara, la participació en les eleccions, els aplecs a les campanyes electorals o les manifestacions—, la major part de l'acció política es feia mitjançant la introducció dels abundants símbols ideològics en els rituals col·lectius de la comunitat, de la família i de la vida religiosa. Això fou el que succeí sobretot des dels principis de l'any 1850, quan l'administració bonapartista incrementà la seua campanya contra el radicalisme en les províncies.

El fet de revestir els respectats rituals col·lectius —en cert sentit, per tant, la comunitat mateixa— d'una dimensió política nova i concreta era, en si mateix, tot un símptoma de la repercussió que assolí el moviment demòcrata-socialista al Rosselló. Això implicava dos processos ben importants. D'una banda, la contestació es va obrir a la participació de les dones, atès que allò que havia esdevingut l'espai d'expressió política era la vida pública en un sentit ampli i no tan sols les institucions masculines, com ara els clubs, les eleccions i les tertúlies en llocs tancats. De vegades aquesta participació fou decisiva, com per exemple a Portvendres, on Bàrbara Gerbal fou coneguda com l'activista més destacada.

2. La història de la Segona República als Pirineus Orientals es descriu a P. McPHEE, *Les semailles de la République dans les Pyrénées-Orientales, 1846-1852: classes sociales, culture et politique*, Perpinyà, 1995. H. CHAUVET, *Histoire du parti républicain dans les Pyrénées-Orientales (1830-1877)*, Perpinyà, 1909. E. FRÉNEY, dins J. SAGNES (ed.), *Le pays catalan*, Pau, 1983, vol. II, 691-708. E. FRÉNEY i P. ROSSET (eds.), *La Seconde République dans les Pyrénées-Orientales (1848-1851)*, Perpinyà, 1981.

3. M. AGULHON, *1848 ou l'apprentissage de la République, 1848-1852*, Paris, 1973, 108.

Gerbal, filla d'un tinent d'alcalde de Cotlliure sota el Primer Imperi i de Maria Berge —procedent d'una de les grans famílies republicanes de la vila— havia estat companya de pensió de la germana del gran dirigent republicà Francesc Aragó.⁴

D'altra banda, l'autoritat pública tenia grans dificultats a l'hora de desarrelar l'element polític i radical de la vida col·lectiva. S'havia anat formant, de manera deliberada o inconscient, un entramat de radicalisme camperol i de cultura popular a través de l'ús de rituals culturals i religiosos per tal de transmetre nocions polítiques. En aquest terreny els símbols—vestidures, colors, objectes, pseudònims— n'eren el llenguatge essencial. La vinculació de les festes religioses locals amb les manifestacions de solidaritat «roja» va adoptar quatre formes principalment: l'apropiació de la festa patronal, les festes principals del calendari eclesiàstic, les cançons i els balls. L'extraordinària importància que havia assolit la política en la vida quotidiana després de 1848 —en connexió amb la forta persistència del folklore local— explica que aquests dos fenòmens es reforçaren mútuament.

A la comarca del Riberal, tot i que es caracteritzava pel seu anticlericalisme, les activitats dels «rojos» es varen introduir en les estructures religioses de la cultura popular catalana. En 1850 a Cornellà de la Ribera —un poble important del Riberal, amb 1.335 habitants— els rojos ridiculitzaren una processó, alhora que apareixien als carrers algunes amenaces de mort. Cornellà, però, ens ofereix també un exemple pregon de com els activistes aprofitaven cada any la festa patronal. Segons explicava un policia, «tots els anys, amb el pretext de participar en la festa, els caps de la demagògia dels pobles de la rodalia s'apleguen a Cornellà i s'hi dediquen a fer càntics i expressions que l'autoritat, per més esforços que fa, no aconsegueix de reprimir ni tan sols de controlar». El 5 de febrer de 1850 la festa fou el motiu d'una clara manifestació de força «roja», la qual cosa desembocà en la destitució de l'alcalde Porrà. El prefecte informà al ministre que «alguns individus forasters hi vingueren, el dia esmentat, adornats amb emblemes socialistes, i es dedicaren a fer proclames incendiàries. S'aplegaren a la plaça pública, on van cridar ben alt sense cap obstacle i on van reunir al seu voltant amb tota facilitat tots els demagogs del poble. D'aquesta manera es va formar un seguici que va anar pel domicili d'alguns antics represaliats polítics, el passat dels quals exaltaren i glorificaren, i als cafès, on els agitadors van continuar les seues prèdiques, tot excitant a l'odi contra el govern i contra els homes moderats del poble».⁵

Les festes de l'any litúrgic eren objecte d'un tractament semblant, com succeí a Ribesaltes on la policia feia notar, el maig de 1850, que una processó que havia anat a l'ermita de les Cases de Pena havia coronat amb un manoll de rams vermells un dels misteris de passió. A Sureda, a les Alberes, les comparses nocturnes de la vespra del Diumenge de Rams (9 de febrer) de 1850 foren l'ocasió d'una multitud de rivalitats sense restriccions, ja que «rojos» i «blancs» se n'aprofitaven del fet que anaven disfressats per a ficar-se en baralles ferotges.⁶

4. Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (ADPO), 4Mp 113, 516, 562, 596, 722, 3U 780; *Emancipacion* 10 i 18-VII-1851.

5. ADPO, 3M 186, 4Mp 596, 722.

6. ADPO, 4Mp 596.

El moment més important de la vida col·lectiva era el Carnestoltes. La seua dimensió fonamental i profundament subversiva es trobava en la paròdia dels sotmetiments que es donaven en el món real: en trasbalsar i ridiculitzar la realitat, el Carnestoltes creava un món nou. Un món de malalties, de pobresa i de gana era reemplaçat per un altre món d'excessos i de desitjos satisfets. A les jerarquies socials, a les lleis imposades per estrangers i a la policia inoportuna el Carnestoltes oposava l'igualitarisme, l'autonomia local i la justícia popular. Per als *démoc-socs* el Carnestoltes de 1850 fou el moment en el qual va triomfar «la Roja». El Dimecres de Cendra (13 de febrer de 1850) es va produir una baralla a Palaldà (terme dels Banys, al Vallespir) durant la tradicional cerimònia en el curs de la qual els habitants de Palaldà i dels Banys s'apleguen, cadascun per la seua part, a una banda del riu Tec. El mateix dia, durant el Carnestoltes de Sant Llorenç de Cerdans —una petita vila de 2.400 habitants a l'Alt Vallespir— va esclatar una disputa per motius locals entre els ferreters, els clavetaires i els contrabandistes legitimistes del barri del Molí i els artesans i els burgesos republicans del barri del Castell. L'intent dels «rojos» de venjar-se dels insults llançats durant els balls va donar lloc a una llarga disputa i vint ferits.⁷

La majoria de les festes populars es caracteritzaven també per la presència d'elements diferents respecte a les activitats típiques de la localitat durant els diumenges o els dies feiners: les cançons i els balls catalans i francesos. En efecte, l'element més freqüent de la vida política a la regió durant la Segona República eren, potser, les exhibicions de força o la provocació dels adversaris locals per aquests mitjans. Cap a finals de 1849, per exemple, la policia de Ribesaltes va provocar el cant de «L'enterrament de la Marianne» en esborrar una barretina vermella que s'havia pintat a la façana del rellotge de l'Ajuntament. Tot seguit, va esclatar una baralla entre dos homes al davant de centenars de testimonis perquè la multitud va començar el cant i un «blanc» va proferir insults.⁸

Les cançons eren amb diferència l'entreteniment més popular a la regió, allò que dona un significat més gran a la politització. Com li feia notar Berge, alcalde republicà moderat de Cotlliure, al prefecte cap a mitjan 1850, «aquesta població no té cap altra distracció habitual que el cant i tracta sempre d'incrementar-ne el repertori, allò que no pot fer sempre de manera prou assenyada...». Malgrat el domini total, si fa no fa, de Cotlliure per part dels *démoc-socs*, aquesta petita vila va continuar sent molt practicant. Per bé que l'anticlericalisme del mestre d'escola, Jacques Dutripon, fou prou vehement com perquè el destituís Pougeard-Dulimbert, el comissari de policia pogué informar, després de la processó de Dijous Sant del 28 de març de 1850, que «la cosa més destacable i més impressionant ha estat veure els diversos cors de cantaires formats per tots els socialistes més porgons del poble».⁹

7. ADPO, 1Mp 398, 4Mp 113, 596, 3U 781. Sobre el cicle «Carnestoltes-Quaresma», *vid.* l'obra magistral d'A. VAN GENNEP, *Manuel de folklore français contemporain*, 9 vols., París, 1937-1958, t. III, III part, 868-1.147.

8. ADPO, 4Mp 596.

9. ADPO, 4Mp 596, 4K 16, nº 437, 4-II-1850.

Fins i tot després de la prohibició formal de les cançons polítiques per part del prefecte Pougeard-Dulimbert, els «rojos» i els «blancs» continuaren fent maniobres per tal de cantar. El juny de 1850 el comissari d'Elna passà a la vora de dos grups de segadors que anaven a casa dels seus patrons respectius, un d'ells amb una bandera tricolor i l'altre amb una bandera blanca. «Ja no es canta pels carrers d'Elna» —escrivia el comissari— «però es prenen la revenja al camp, on canten fins esgotar tot el repertori revolucionari». Elna era un lloc tan dividit que els dos partits s'estimaven més d'organitzar balls exclusius. També a Sureda «cadascú va a la seua música, als seus balls i als seus llocs de reunió». D'altra banda, la lluita pel control dels balls ocasionava baralles, com a Argelers el 1850, on l'alcalde «roig» ordenà que l'orquestra toqués la «Marsellesa».¹⁰

Els successius aniversaris dels èxits republicans presentaven l'ambient de les festes religioses i, per a la policia, amenaçaven de transformar-se en períodes de desordres. El 13 de maig de 1850 —data de l'aniversari de les eleccions de 1849— vora 300 persones varen ballar la «Farandola» al Pertús, als crits de «Guerra a mort, Pim, pam, pum a tots els blancs!», «Ledru-Rollin a França manarà perquè el poble el cridarà». «Hom va cridar moltes vegades “visca Ledru-Rollin!” i “visca la república democràtica i social!”. Es ballà la “Farandola”, acompanyada de la cançó “La vaca roja”, pels carrers del Pertús. Fins i tot un tal Pezet Auguste ha fet passar tots els balladors, un darrere l'altre, sota una cinta vermella que sostenia a les mans com un arc de triomf.»¹¹

L'ús d'aquesta cinta vermella al Pertús indica la importància dels símbols com a mitjà de manifestar i mantenir el suport a la República. Retrobem aquest fenomen el juny de 1849 en la descripció del retorn del treball d'un grup de gent de Millars, «precedits d'un tambor i portant al capdavant dues banderes tricolors; una d'elles, però, la de Sardà, incloïa una flama tota vermella. D'aquesta manera varen recórrer el poble de Millars, que és de fa temps un cau de desordres i d'anarquia, tot cantant i escridassant «visca la república democràtica i social!» i «visca la guillotina!». Segons les autoritats, la població «hi ha simpatitzat molt.»¹²

Als anys 1848-1851 es comproven també els enfrontaments a gran escala entre nombrosos homes i dones —els «rojos» o *démoc-socs*—, que reafirmaven la seua adhesió a la «bella» o la «bona» República, d'una banda, i una administració repressora i poderosa, d'una altra. Les autoritats imposaren límits a la llibertat d'expressió política a través de la premsa i els clubs, del dret del sufragi i, fins i tot, de les cançons, dels balls i de la manera de vestir-se. Els «rojos» varen respondre donant lloc a enfrontaments esporàdics amb la policia o amb els «blancs», els tradicionals adversaris legitimistes dels «rojos». Per exemple, a Sant Esteve, un poble d'uns 900 habitants al Riberal proper a Perpinyà, durant la festa major, el 6 de febrer de 1851, esclatà la indignació contra la policia. Aquesta va reaccionar intentant d'impedir que els que ballaven portassen clavells vermells i d'altres símbols republicans. La gernació llençà pedres als gendarmes, els tirà

10. ADPO, 4Mp 113, 596.

11. ADPO, 1Mp 398, 543, 4Mp 596.

12. ADPO, 2U 312.

per terra i els trepitjà, abans d'esgarrar les seues insígnies i llençar un d'ells a una sèquia.¹³

Els informes de la policia, de la gendarmeria i de l'exèrcit estan plens d'explicacions de picabaralles i d'incidents d'aquesta mena. Normalment eren conseqüència de cançons, de balls i del consum de vi els diumenges i dies de festa. Grups de gent del poble que portava barrets vermells s'agafaven de les mans per ballar sorollosament la «Farandola», acompanyats de tabals i banderes tricolors o vermelles i amb crits de «visca la República democràtica i social!», «visca la guillotina!», «guerra a mort als blancs!». Tot seguit, hi havia llançament ritual de pedres i d'eslògans entre tots dos camps polítics enfrontats. A Perpinyà, una ciutat aleshores de 22.000 habitants, aquesta mena de baralles es produïen de vegades a un ritme diari.

Les autoritats consideraven aquesta política popular com a un fet molt seriós. Tot referint-se a la sublevació al Departament els dies 13 i 14 de juny de 1849, el president de l'Audiència de Montpeller escrivia que «el Departament dels Pirineus Orientals és un d'aquells on, com a conseqüència del caràcter dels seus habitants, de l'estat dels ànims i de les lluites polítiques anteriors, les intrigues demagògiques poden trobar i de fet hi troben més de ressò».¹⁴ Després d'una dura batalla de carrer entre «rojos» i «blancs» que tingué lloc a Sant Llorenç de Cerdans el 21 d'abril de 1851, el ministre de l'Interior envià un telegrama al prefecte per tal de demanar-li un informe detallat, tot precisant-li que «és sobretot al vostre Departament on la mà del govern s'ha de fer notar sempre. Per tal que estimen o, si més no, que respecten l'autoritat, els vostres administrats l'han de témer».¹⁵ No hi ha cap dubte que aquest prefecte, Pougeard-Dulimbert, havia estat enviat al Departament per tal de reduir els «rojos» al sotmetiment, como ho prova el zel que hi va esmerçar. A la dècada de 1930, un destacat legitimista local, Carles de Lazermé, l'àvia del qual s'havia casat amb Pougeard-Dulimbert, recordava que «el Departament dels Pirineus Orientals estava considerat pel govern com a un dels més perillosos des del punt de vista revolucionari. S'hi havia enviat un prefecte especialment enèrgic».¹⁶

Així, doncs, el Departament va patir una dura repressió, que Janot qualificava d'«una reacció furiosa». Alcaldes, regidors i consells municipals sencers foren destituïts a la meitat dels 228 ajuntaments de la Catalunya francesa durant aquests quatre anys. El punt culminant d'aquest procés i la seua darrera manifestació massiva fou la resistència al cop d'Estat del 2 de desembre de 1851, quan vora 10.000 persones, procedents de 90 dels 228 municipis del Departament, prengueren les armes per a expressar la seua còlera. El cop d'Estat era per a ells l'ensorrament de les seues esperances de canvi polític i social de cara a les

13. ADPO, 4Mp 596; Archives Nationales de Paris (AN), BB30 391; *Emancipation* 14-II-1851.

14. AN BB20 147.

15. ADPO, 1Mp 303, 304.

16. C. DE LAZERME, *Carlistes et légitimistes (Souvenirs)*, Perpinyà, 1937, 151.

eleccions previstes per al maig de 1852. Uns 700 d'ells, procedents de 88 municipis, foren acusats i 450 foren condemnats a ser deportats a Caiena o Algèria.¹⁷

II. *El context social de l'opció republicana*

Ni els contemporanis ni els historiadors del país han reeixit a explicar aquesta orientació política i, en canvi, s'han estimat més les imatges tòpiques d'una regió mediterrània i d'un poble llatí. Els administradors conservadors, vinguts del nord, per exemple, invocaren el clima de la regió com un motiu del predomini de les forces republicanes. Un fiscal general, enviat per Louis Napoléon a Montpellier l'abril de 1849 per tal de portar a terme la repressió política, donà com a pretext «aquest sol abrasador que dóna vida a una vegetació esponerosa, que excita l'ardor de la imaginació i fa córrer foc per les venes; és a dir, tota la naturalesa explica l'ardor de les passions, sense que això en siga disculpa».¹⁸ Per contra, els historiadors locals han insistit en el caràcter democràtic «innat» dels catalans. Charles-Olivier Carbonell va sostenir, ara fa uns trenta anys, que les victòries decisives dels republicans en les eleccions de 1848 i 1849 es poden explicar «simplement pel fet que el Departament dels Pirineus Orientals és un Departament republicà». La vida política de la regió sota la Segona República li semblava «reflex fidel d'un Departament agitat, exaltat, però generós i sincer».¹⁹ Per a Horace Chauvet, un escriptor republicà moderat del primer terç del segle xx, l'explicació de la presa de consciència política també era prou senzilla: «la bona llavor republicana va créixer còmodament a un país com el nostre, on la llibertat, que no era pas un mot buit, podia reivindicar franqueses ben antigues».²⁰ Aquesta mena d'explicacions dóna per fet precisament allò que constitueix la qüestió. A més a més, en la mesura que podem fer-nos-en una idea, l'opinió política popular cap al 1820 hauria estat majoritàriament legitimista. Cal, doncs, explicar la presa de postura demòcrata-socialista de mitjan segle més aviat que no pas donar-la per suposada com a una cosa «natural».²¹

Una explicació més històrica i més convincent ha de tenir en compte les diferències internes del país. La taxa de suport a Ledru-Rollin, per exemple, variava

17. Sobre la repressió i la resistència, *vid.* ADPO, 4Mp 511-515; MCPHEE, *Les semailles...*, cap. VIII; H. CHAUVET, *Histoire du parti républicain*, caps. 5-6; A. BALENT, «La résistance au coup d'état du 2 décembre 1851 et la répression gouvernementale», *Massana* 20, 1973, 396-408. Pel que fa a la seua dimensió francesa, hi ha dues excel·lents anàlisis de la historiografia nord-americana, J. MERRIMAN, *The Agony of the Republic*, New Haven, Connecticut, 1978, i T. W. MARGADANT, *French Peasants in Revolt. The Insurrection of 1851*, Princeton, Nova Jersey, 1980.

18. *Journal des Pyrénées-Orientales* 17-IV-1849.

19. C.-O. CARBONELL, «Les députés des Pyrénées-Orientales de 1815 à 1870», *CERCA* 13-14, 1961, 345, 350.

20. CHAUVET, *Histoire du parti...*, 12

21. No tracte ací les importants tesis d'Eugen Weber i de Michel Brunet, segons els quals les mobilitzacions polítiques d'aquests anys només expressaven querelles de poble. M. BRUNET, *Le Roussillon, une société contre l'Etat, 1780-1820*, Tolosa, 1986, 542-546; E. WEBER, *La fin des terroirs: la modernisation de la France rurale 1870-1914*, París, 1983.

del zero al 91% entre alguns municipis de la Fenolleda i del Riberal. Cal distingir també entre factors o estructures que *facilitaven* la politització (és a dir, una presa de consciència política) i d'altres que *expliquen* el sentit d'aquesta politització (és a dir, la presa de postura política).

Un dels factors que van facilitar la politització sembla haver estat la naturalesa del municipi, sobretot la seua dimensió i la seua estructura. A la Cerdanya, el Capcir i la Fenolleda, tres comarques muntanyenques amb una militància d'esquerres ben feble, la població mitjana del municipi era de 412, 525 i 500 persones respectivament. D'altra banda, molts d'aquests municipis estaven formats per dos pobles bastant menuts o per nombrosos llogarets. Els republicans van tenir el seu major èxit allà on predominaven els pobles grans i les petites ciutats: la població mitjana per municipi era de 941 habitants al Vallespir, 804 a les Alberes, 1.232 al Riberal, 1.103 a les Corberes i a la part baixa de la vall del riu Aglí, i de 2.698 tot al llarg de la Marenda, la costa rocosa on les muntanyes de l'Albera s'ajunten amb la Mediterrània. L'aïllament del Rosselló respecte a les grans ciutats com Tolosa del Llenguadoc, Montpeller i Barcelona s'agreuava en virtut dels rudimentaris mitjans de transport de l'època. D'aquesta manera, la ciutat petita es feia molt més important, siga pel que respecta a la informació política, o bé perquè la seua estructura social més complexa constituïa el suport d'alternatives polítiques.

Al districte de Sornia, situat al capdamunt del massís de la Fenolleda, l'únic municipi on hi havia un moviment republicà actiu era Sornia mateix, un poble important de vora 1.050 habitants, prou gran per sostenir una minoria d'artesans i burgesos. En 1848 va esclatar la violència entre els bàndols que donaven suport a l'alcalde i el rector a propòsit de les relacions entre aquest darrer i la germana del primer. Aquestes hostilitats, però, es podien lligar a divisions polítiques, de manera que l'alcalde feia servir el suport dels nombrosos membres del club republicà i el mossèn continuava pregant en públic pel «regne de França». Un antagonisme personal s'havia convertit, doncs, en una politització més estesa. En les eleccions municipals de juliol de 1848, el 90% dels inscrits van votar per dues llistes diferents. A Rebollet (uns 600 habitants), gens lluny de Sornia, les discòrdies entre bàndols no es van barrejar obertament mai, però, amb les divisions polítiques, de manera que la totalitat d'una població menys important i socialment més homogènia va trobar admissible el cop d'Estat.²²

Un municipi de mil habitants o més podia sostenir nombrosos grups polítics oposats i els cafès jugaven un paper fonamental com a centres de concurrència social, per als homes si més no. Allí el mestre o el professional radical traduïen els periòdics al català i en donaven la seua interpretació. El cafè era el suport de l'esquerra, l'alternativa a la trona com a font d'informació. El comissari de policia local, per exemple, assenyalava que Cosme Tastu, un fuster de Cornellà de Bèrcol, anava sovint a la veïna vila d'Elna on el propietari d'un cafè distribuïa números de *L'Emancipation*, el periòdic republicà de Tolosa. «Cada vesprada», va escriure el comissari, Tastu «reuneix els habitants del lloc al seu taller o botiga i els llegeix

22. McPHEE, *Les semailles...*, segona part.

el periòdic i fa comentaris sobre els articles que llegeix. Res no es fa sense ell: van a consultar-lo com si fos un oracle».²³

També era important l'estructura dels municipis, si es té en compte que, mentre que el municipi rossellonès típic era un poble concentrat, un nombre significatiu (el 20%) consistia en una serie de llocs petits. En una situació com aquesta, el perill que s'esvaís l'energia política en querelles mesquines i endèmiques sempre es feia present. Mentre que el poble de Corbera, al Riberal, havia reaccionat a la notícia de la revolució de febrer de 1848 obligant el rector a ballar la «Farandola» a la plaça, l'atenció de tothom es va traslladar ràpidament cap a una antiga disputa pel control de l'Ajuntament entre els tres llogarets que constituïen el municipi. Ací l'esquerra va guanyar ben poc de terreny. D'altra banda, els habitants de les aldees afegides a un poble més gran havien vist la revolució de 1848 com a una ocasió per a obtenir l'autonomia municipal.

Allà on bona part de la població del municipi es trobava dispersa, l'esquerra era gairebé sempre incapaç de trencar el domini social dels grans propietaris. A Prats de Molló, ben endins del Vallespir, dos terços dels seus 3.500 habitants estaven escampats en masos i llogarets més enllà de les muralles de la «vila». El control polític que els propietaris exercien sobre els seus domèstics havia fet que la classe obrera urbana de Prats perdés tota esperança de restablir l'equilibri de poder després de la revolució de febrer. En efecte, al llarg dels tres primers mesos de vida de la República els bàndols rivals van provocar quatre eleccions a l'Ajuntament. Els treballadors urbans en varen boicotejar la quarta com a senyal de menyspreu contra les pressions personals dels grans propietaris, ja que, incapaços com eren d'aguantar per més temps la seua indignació, van prendre a l'assalt la Casa de la Vila, tot desfermant així un violent avalot. Però una situació com aquesta era poc freqüent i no fa més que confirmar que als Pirineus Orientals, com a tot el Midi i a tot França, l'èxit de l'esquerra es veia facilitat pel predomini del poble concentrat com a municipi típic. Ací el jornalero o el petit propietari eren tan vilatans com pagesos i, així doncs, el seu grau d'independència social en relació amb el seu patró es podia sumar a una consciència millor dels interessos comuns.

A determinades comarques, els obstacles que suposava per a l'esquerra una població escassa o dispersa s'agreuaven per la dificultat de la situació geogràfica o per vies de comunicació poc escaients. Com es pot suposar, els pobles grans i les ciutats petites de la plana i de la part inferior de les valls estaven millor coberts pels camins i per la topografia i la transmissió de les notícies i les idees era per tant relativament fàcil. Les principals vies de comunicació que travessaven el Departament eren la carretera nacional de Narbona a la frontera i les tres més petites que vorejaven les valls fluvials fins a les zones muntanyenques. D'altra banda, les aldees només disposaven de camins de ferradura i no es beneficiaven en absolut dels contactes regulars amb Perpinyà —i amb París, indirectament— o amb gent en trànsit, com ara els soldats de guarnició.

23. Pel que fa a la importància de les estructures comunitàries i dels cafès, *vid.* MCPHEE, *Les semailles...*, cap. V.

Una situació geogràfica favorable no significava només la proximitat a un dels eixos principals. Al Vallespir i les Alberes, on hi havia ben poques carreteres, la politització provenia més aviat de la proximitat de la frontera espanyola. Ací els efectes traumàtics que havien tingut les guerres, les emigracions revolucionàries i l'ocupació francesa d'Espanya en 1793-1794 i 1814-1815 polaritzaven les opinions entre «blancs» i «rojos». Aquestes antipaties es veien atiades sovint pel fet de fornir armes, queviures i refugi als exiliats de les guerres civils a Espanya, sobretot les guerres carlines de 1833-1840 i 1846-1849. A la petita vila fronterera de Sant Llorenç de Cerdans hi havia centenars de refugiats «carlins» i «constitucionals» en 1848-1849. El fet que alguns els donessen aixopluc i d'altres els denunciessin feia reviure la divisió preexistent entre el barri republicà del Castell i el barri legitimista, però proletari, del Molí. Per a la gent de Sant Llorenç no hi havia cap diferència entre les divisions polítiques catalanes a totes dues parts de la frontera.²⁴

Malgrat tota la seua importància, els factors destacats fins ara —les dimensions i l'estructura del municipi, la seua localització geogràfica— no ens aprofiten més que per a explicar la forta politització d'algunes contrades del Rosselló. No basten per a explicar per què els *démoc-socs* eren majoritaris al Rosselló durant la Segona República. En efecte, cal no confondre una explicació de la politització amb una explicació de l'actitud política. En últim lloc, aquesta actitud republicana s'explica per —i coincidia amb— dues grans transformacions socioeconòmiques graduals i relacionades entre si.

Com a bona part de França, els Pirineus Orientals es trobaven en un punt d'inflexió demogràfic. La taxa d'emigració de les comarques muntanyenques començava a rebassar la taxa de creixement vegetatiu. Entre 1836 i 1851, 98 dels 228 municipis van assolir la seua població màxima. Eren municipis del Capcir, l'Alt Conflent i la Fenolleda, subcomarques de petits pobles amenaçats per la sobreexplotació dels recursos, amb nous límits imposats pels governs a la pastura dels ramats i on hi havia ben pocs grans propietaris a desposseir. L'indret de tensió social i demogràfica era ara la plana, que absorbia els immigrants muntanyencs i on l'afluència de nouvinguts agreujava la demanda de terra dels jornalers.²⁵ A Millars, per exemple, només el 29% dels adults eren propietaris (el 40% al conjunt del Departament) i el 47% eren jornalers (enfront del 23% al Departament). Era a viles petites, com ara Millars, on l'esquerra era més militant, on l'hostilitat envers els rics i les demandes d'expropiació de les seues terres estaven més radicalitzades, ja que era en aquestes planes fèrtils on els elements burgesos més s'havien aprofitat de la venda dels béns nacionals arran de la Revolució Francesa. Un d'aquests burgesos, anomenat Cazes, es veié obligat a fugir del municipi amb la seua família i molts d'altres propietaris rics el juny de

24. Sobre l'agitada història de Sant Llorenç en aquests anys, *vid.* P. McPHEE, «Quartier blanc, quartier rouge: frontière, industrialisation et politique à Saint-Laurent-de-Cerdans, 1814-1914», *Pratiques et cultures politiques dans la France contemporaine. Hommage à Raymond Huard*, Montpeller, 1995, 211-243

25. McPHEE, *Les semailles...*, segona part; E. FRÉNEY, dins J. SAGNES (ed.), *Le pays catalan*, vol. II, cap. XV.

1848, després d'haver rebutjat d'afegir-se a un grup nombrós de jornalers, que, després de plegar de la feina, ballaven la «Farandola» sota una banda vermella.

Es pot comprovar l'efecte d'aquests canvis demogràfics graduals, però fonamentals, en la desproporcionada taxa de creixement de la població urbana o microurbana, si més no. Llevat de Perpinyà, hi havia el 1851 deneu petites ciutats de 2.000 a 4.000 habitants. Mentre que l'any 1836 el 35,5% de la població vivia a les ciutats, el 1851 aquesta xifra assolía el 40,8. Divuit d'aquests vint municipis urbans se situaven a les zones baixes de les valls o a la plana. Les millors possibilitats per a la politització es donaven als municipis més grans i en aquells que se situaven a la vora de carreteres importants, de manera que es pot apreciar les conseqüències polítiques de l'arribada d'un nombre ininterrompudament creixent d'habitants a aquests municipis.

S'observa també l'existència, força abundant, de societats d'ajuda mútua en 1850-1851, sobretot a les comarques polititzades de la plana i les valls baixes: hi havia un mínim de 120 societats, la majoria d'un caire *démoc-soc* (ja que aquestes societats tenien funcions tant polítiques com mutualistes). La ideologia demòcrata-socialista no només era atractiva mercès a la seua gran significació per a l'experiència social de les classes populars del camp i la ciutat. Oferia també una possibilitat d'integrar aquest element, constituït per la tradició —tradició que a poc a poc anava perdent una població cada cop més desplaçada—, gràcies a l'accent que aquesta ideologia posava en l'igualitarisme, la fraternitat i la cooperació. Un matí de diumenge, l'abril de 1851, dos centenars de treballadors de Sant Esteve, de Cornellà de la Ribera i de la parròquia de Sant Mateu de Perpinyà anaren a treballar als camps de certs «rojos» de Sant Esteve empresonats arran d'una baralla amb els gendarmes durant el Carnestoltes. En fer això estaven integrant unes tradicions comunitàries, arrelades en la solidaritat, dintre les ordes explícites de Pierre Joigneaux, qui al seu diari parisenc *La Feuille du Village*, havia definit aquesta solidaritat com a l'essència mateixa del socialisme.²⁶ També era significatiu que aquest treball col·lectiu tingués lloc diumenge de matí, ja que la vida comunitària a la plana i a les valls baixes es caracteritzava alhora per un anticlericalisme que ja s'havia fet palès arran de la revolució de 1830 i una sociabilitat secular, anàloga a la vida dels pobles del Departament de Var, estudiada per Maurice Agulhon. El contrast entre la plana i la muntanya pel que fa a la pràctica de la comunió pasqual, que ha estat analitzada per Gérard Cholvy per a la dècada de 1880, ja era evident.²⁷ Com a conclusió, la influència de l'escola i dels mestres —personatges sovint políticament importants— era clarament més feble a l'oest del Departament: 38 dels 58 municipis sense escola se situaven a les regions muntanyenques del districte de Prada de Conflent.

El segon canvi socioeconòmic que hi havia a la base d'aquesta orientació republicana —i que explica com s'havia produït en determinades comarques— és la transició al monoconreu, sobretot la viticultura, a bona part de la plana,

26. McPHEE, *Les semailles...*, introducció.

27. M. AGULHON, *La République au village. (Les populations du Var de la Révolution à la Seconde République)*, París, 1970. G. CHOLVY, «Géographie religieuse du diocèse de Perpignan», *Etudes Roussillonnaises* IX, 1989, 169-183.

de les àrees baixes de les valls i de la comarca dels Aspres. Es tractava d'un procés gradual, però des de 1830 la superfície de vinya havia augmentat, en passar del 50% a vora dos terços del seu total actual.²⁸ Aquest monocultiu empenyia els habitants dels municipis muntanyencs a emigrar cap a la plana del Rosselló i creava un proletariat rural més nombrós i desarrelat ben a prop de l'influx de les ciutats. La politització de les comarques vitícoles estava influïda pel seu coneixement de la política francesa i per la seua vulnerabilitat a una economia nacional i, fins i tot, internacional. En el problema dels impostos sobre les begudes, els activistes d'esquerra tenien una arma que absorbia els petits productors i els jornalers en benefici de la seua causa d'una manera més estreta del que havia estat possible a les comarques on les tècniques agrícoles i la producció de subsistència havien restat, si fa no fa, inalterades. A l'única zona de la plana on la viticultura havia fet ben pocs avanços, fins i tot cap a 1850, a la plana baixa i salobrenca de la Salanca, al nord-est del Rosselló, el domini dels grans propietaris i del clergat legitimista havia estat acceptat, en general, en silenci. Ací els quadres de la política republicana eren fornits per jornalers itinerants, vinguts des de les comarques vitícoles a la Salanca per a la collita dels cereals. Aquests dirigents eren força escassos i extraordinàriament clandestins i estaven motivats per antigues hostilitats envers els rics, més aviat que no pas per una adhesió genèrica a la ideologia *démoc-soc*. Foren reprimits amb tota crueltat després del cop d'Estat.²⁹

Fins i tot, a les comarques altes de la Cerdanya, del Capcir, de l'Alt Conflent i del massís de Sornià, no es veia l'avenç de cap transformació innovadora, capaç de facilitar la contestació a les autoritats socials dominants. Així, una aspra disputa al Viver (Fenolleda), al voltant de l'emplaçament de la nova església, no es relacionà mai amb la política nacional, tot i que un dels barris es digués «republicà» per tal de guanyar el suport de la nova administració de Perpinyà el 1848. Es tractava d'un poblet menut, allunyat de qualsevol via important de comunicació i de qualsevol ciutat petita, on la vella rutina de subsistir gràcies al conreu dels cereals i les hortalisses no havia patit cap canvi durant la primera meitat del segle. A tres municipis muntanyencs que havien experimentat desordres crònics en forma d'invasions forasteres en 1848 —Bolquera, Matamala i Formiguera—, la República havia guanyat pocs partidaris. Grups nous que es deien republicans havien ocupat el poder local en aquests tres pobles el 1848 i feien front a les invasions, però les reaccions hostils dels successius governs republicans van fer fracassar els seus intents de vincular el radicalisme polític a la seua reivindicació de l'ús lliure dels boscos. Més que l'adhesió a un moviment republicà nacional, la solució a una vida de misèria era emigrar a la plana.

Quan alguns o tots els factors esmentats fins ara es feien presents era quan la gent podia traslladar amb més facilitat els seus greuges des del terreny de la indignació i la protesta cap a una perspectiva política, que conduiria a la unitat

28. McPHEE, *Les semailles...*, cap. V. G. GAVIGNAUD, *Propriétaires-viticulteurs en Roussillon. Structures-conjunctures-société, XVIIIe-XXe siècles*, Paris, 1983, 2 vols.

29. McPHEE, «Changement social et conflit politique dans le Midi de la France: Canet au XIXème siècle», *Etudes Roussillonnaises* 11, 1992, 143-168.

d'acció i la presa del poder. Podem prendre, a tall d'exemple, el cas de Cotlliure, una petita vila de 3.500 habitants a la costa rocosa de la Marena.³⁰ Aquesta era una comunitat completament integrada en l'economia del mercat internacional, els habitants de la qual es guanyaven precàriament la vida amb la viticultura i el comerç del vi i la pesca d'anxoves i sardines. Per a la gent de Cotlliure la intervenció de l'Estat era indispensable, per tal d'anul·lar l'impost sobre el vi i per protegir els pescadors de la competència estrangera. Aquests problemes s'havien agreujat en introduir-se nous mètodes de pesca i desenvolupar-se ports nous a la regió: Com calia esperar, Cotlliure estava sota el domini gairebé complet dels «rojos». Malgrat la repressió de les associacions polítiques a partir de juny de 1848, encara el març de 1851 hi havia a Cotlliure quinze cercles o reunions semiclandestines i la resistència al cop d'Estat fou ací més forta que a qualsevol altre indret del Departament. Encara són més sorprenents les complexes argumentacions que es presentaven en els debats de l'Ajuntament, que mostren un coneiximent a fons dels problemes nacionals i de les maneres de resoldre'ls.

Durant el Carnestoltes de Cotlliure el 1851, segons el comissari de policia, «una jove de la localitat, que representava la Deessa de la Llibertat, ha estat portada en triomf per tot el poble. Anava vestida de la següent manera: un vestit vermell, mànegues curtes que deixaven els braços al descobert i completament nus, sense barret i els cabells a l'aire. A la mà dreta portava un ganivet i amb l'esquerra sostenia una bandera tricolor». Cal fer notar alhora la manifestació d'un moment clau de la vida col·lectiva a Catalunya —dimarts de Carnestoltes— i el seu ús polític durant una època de repressió. En paraules de Maurice Agulhon, era la politització del folklore i la folklorització de la política.³¹

Al marge de la seua major o menor utilitat, el model que he proposat no resulta escaient sense afegir algunes consideracions dels factors «humans», en especial pel que fa al pes ideològic heretat dels seixanta anys anteriors, del particularisme ètnic de la regió i del paper jugat pels activistes.

Els historiadors de la Segona República han tendit a evitar la discussió sobre el pes de la memòria col·lectiva en les actituds polítiques durant la crisi de mitjan segle XIX.³² La nostra tasca d'explicació seria més fàcil si les classes populars del camp i de la ciutat que es definiren al voltant de la ideologia demòcrata-socialista, tot veient-hi bé una expressió de les seues aspiracions o bé una amenaça que calia rebutjar, s'haguessen llançat a l'espai polític de la Segona República sense cap concepció prèvia de la revolució, de la justícia social i dels drets polítics. Els homes i les dones, però, no actuen només com a reacció a una mena de

30. Sobre Cotlliure, *vid.* per exemple ADPO, 3M 183, 186; AN BB30 392A; Arxiu Municipal de Cotlliure, *Délibérations du conseil municipal*, J. B. BERGE, *Pêche côtière de la Méditerranée*, Perpinyà, 1852.

31. AGULHON, *La République au village...*

32. P.e., l'útil treball de LEO A. LOUBÈRE, *Radicalism in Mediterranean France: Its Rise and Decline, 1848-1914*, Albany, Nova York, 1974. Per a una discussió sobre la importància de la memòria col·lectiva, *vid.* R. HUARD, «La Révolution française, événement fondateur», *Cahiers d'histoire* 32, 1988, 54-71.

realitat objectiva, sinó també a partir de la manera com perceben i expliquen aquesta realitat, d'acord amb les seues concepcions heretades i adquirides.

Els anys escolats entre 1789 i 1815 havien estat traumàtics als Pirineus Orientals, tant econòmicament com socialment³³. El «roig» típic de la Segona República tenia entre 30 i 40 anys. Els seus pares havien passat l'època de la Revolució i l'Imperi i, per esmerçar la frase de Georges Duveau, els seus fills havien begut amb la llet materna determinades nocions de la societat i de la Revolució. Entre 1793 i 1815 la regió havia conegut totes les malvestats i les dificultats de les zones frontereres. Les divisions causades per la venda dels béns nacionals i per la Constitució civil del clergat havien estat regades amb sang, ja que s'havien confós amb la divisió fatal entre aquells que estaven disposats a lluitar per França contra l'aliança dels contrarevolucionaris i aquells que estaven obertament disposats a col·laborar amb l'exèrcit d'Espanya. Cal no oblidar que el nombre d'emigrats dels Pirineus Orientals estigué entre els més elevats de tot França. Entre ells es troba un 90% de clergues. Més tard, les exigències de les campanyes de Napoleó a Espanya i l'efecte paralizador del bloqueig anglès van fer molt per reduir l'entusiasme català per l'alternativa napoleònica durant la Segona República.

És en aquest context que cal considerar la importància de la família Aragó. En la mesura que els historiadors han tractat d'explicar l'ascens d'un poderós moviment republicà en aquesta zona, normalment s'han acontentat amb els clixès sobre la influència i el prestigi dels Aragó, especialment de Francesc.³⁴ Aquestes afirmacions són massa simplistes. La veritable importància de Francesc, Esteve i Manuel Aragó rau en el seu paper, que compartien amb d'altres activistes, com a divulgadors de l'ètica republicana dels anys 1830 i 1840 i en el seu èxit a l'hora de fer els catalans del nord més receptius a les idees, les institucions i la llengua franceses. Aquesta rehabilitació de la idea de la República pot ser un dels factors que expliquen l'ascens d'un republicanisme popular a Millars i a Sant Llorenç de Cerdans, dos grans pobles amb molta anomenada pel seu legitimisme vint anys enrere. Amb tot, les extraordinàries diferències pel que fa als resultats del partit republicà a les diverses subcomarques, fins i tot entre municipis veïns, indiquen que l'anàlisi de l'orientació política ha d'anar més enllà de la simple idea del magnetisme personal dels Aragó.

De tota manera, encara que es vulga destacar les diferències entre la ideologia republicana de 1793 i la de 1850 i entre els diversos graus del seu suport popular, resulta evident el pes del passat en les actituds polítiques durant la Segona República. Quan, el 1849, el fiscal de Prada tractava d'explicar el radicalisme d'Illa —un petit poble del Riberal, on Ledru-Rollin havia estat massivament majoritari el desembre de l'any anterior— va acabar per privilegiar el pes de la història: «La República de 1793 ha deixat ací records que es perpetuen de pares a fills,

33. Vid. M. BRUNET, *Une société contre l'état*; M. CADÉ, *Guerre et révolution en Roussillon, 1793-1795*, Perpinyà, 1990, i la bibliografia que citen tots dos.

34. P.e., AGULHON, *1848 ou l'apprentissage...*, 26; A.-J. TUDESQ, *Les grandes notables en France (1840-1849)*, París, 1964, 2 vols., t. I, 369, t. II, 1.087. La influència de Francesc Aragó s'ha examinat de manera més crítica per part de G. BONET i P. MCPHEE dins *François Arago. Actes du colloque national*, Perpinyà, 1987.

que mai no desapareixeran i contra els quals és inútil lluitar. Les doctrines socialistes sempre han comptat, en aquest poble, amb un gran nombre de partidaris...» Però el pes del passat era prou més feixuc per als seus contraris, com ara Tomàs Ginestou, un flequer d'Elna que, en donar 50 cèntims a la subscripció per a la medalla commemorativa d'un cap legitimista, de Genoude, es va descriure a si mateix com a «legitimista de pura sang, nét d'un emigrat, fill d'una emigrada, genoudista i enriquista fins al martiri i més enllà si fos possible».³⁵

Un element més difícil de valorar en aquesta presa de postura política és el pes del particularisme ètnic. La seua manifestació es troba constantment en les queixes dels guardes forestals, gendarmes i policies que es deien incapaçs d'obtenir informació i de redactar declaracions verbals, a causa de la complicitat i la hostilitat dels catalans respecte als «gavatxos». Per bé que les divisions polítiques eren tan aspres que els «rojos» i els «blancs» de molts llocs refusaven de ballar tots plegats a les festes, el subprefecte de Prada es planyia el 1849 que «no conec ningú i que els habitants s'ajuden de manera que no puc obtenir cap informació».³⁶ Els jurats refusaven de condemnar els seus compatriotes per delictes polítics, fins i tot quan eren innegablement greus. Els dos bàndols, a més a més, s'aprofitaven per igual d'aquesta immunitat —si més no, fins 1851—, allò que fa creure que, per molta que fos la intensitat dels conflictes intracatalans, no es podia tolerar que fossen reprimits per autoritats externes.

Tanmateix, la importància política d'aquest factor és molt problemàtica. La manera com els catalans es consideraven un poble diferent, els hauria pogut empènyer cap a un moviment populista i democràtic com ara els provençals o els alsacians? En un sentit contrari, la Fenolleda era amb diferència la comarca més important del bonapartisme. Quina importància cal atribuir al fet que també fos l'única regió no catalana del Departament?

A tall d'exemple concret, prenguem el cas d'Estagell i de la Torre de França, separades només per 4 km a la vall de l'Agli. Les estructures socioeconòmiques haurien d'haver-les fetes bastions de l'esquerra. Eren dos pobles situats a la zona on l'Agli s'endinsa en la plana del Rosselló —allò que afavoreix les comunicacions—; on l'extrema pobresa esperonava normalment el radicalisme polític i que depenien parcialment, allò que és ben important, de la viticultura. La Torre, però, va votar en massa per Louis Napoléon, com Estagell ho féu pels *démoc-soc* i pels fills del poble, els Aragó. Com explicar aquesta diferència? Es tractava de l'enveja suscitada per l'orgull que demostrava Estagell d'haver estat el bressol de la primera família republicana de França? De la irritació generada per les nombroses temptatives d'Estagell per reemplaçar la Torre com a capital del districte? Del fet que Estagell era un antic poble català de la frontera i la Torre el seu equivalent occità? O, senzillament, del fet que la petita propietat dominava a la Torre, mentre que els proletaris d'Estagell s'havien fet famosos per les seues invasions de les terres veïnes? Quan Estagell s'armà per resistir el cop d'Estat ningú

35. ADPO, 4Mp 584; *L'Etoile du Roussillon* 20-II-1850.

36. ADPO, 4Mp 596.

no es va bellugar a la Torre, que va felicitar el príncep-president. L'Ajuntament de la Torre es vantà que «a la simple remor d'una amenaça d'agressió per part de la gent d'Estagell, [els nostres ciutadans] van oferir tres-cents homes decidits a defensar el seu territori contra els saquejadors».³⁷

Com a darrer element d'una explicació de la mobilització republicana dels rossellonesos hem de posar l'accent en la voluntat dels activistes. Fins i tot a l'Alt Vallespir, per exemple, els problemes dels municipis muntanyencs foren eficaçment integrats en la política regional i nacional. Que la República pogués obtenir un suport important en aquesta comarca força aïllada i, fins aleshores, de tradició legitimista es degué en part a l'activisme de Joan Batlle, un comerciant jove d'Arles, vora el Tec, a la seua voluntat d'escalar regularment la muntanya per tal de fer-hi propaganda, traduir els periòdics parisencs i situar el malestar econòmic en el context de la competència internacional i de la política nacional.³⁸ El seu coneixement profund de la contrada i la seua habilitat política són paleses en un fullet per recomanar Ledru-Rollin a les eleccions presidencials de 1848 i en el seu impressionant informe, com a jutge de pau, a l'enquesta de 1848 sobre el treball a la indústria i al camp. Un informe de la policia sobre un d'aquests tombs de Batlle i els seus amics per la muntanya dibuixa un quadre típic: «a la Bastida... van fer un dinar i cantaren cançons democràtiques. Tots plegats, tornaren a Sant Marçal cap a les 6 de la vesprada portant un cabrit amb un barret vermell, cabrit que es menjaren dilluns passat de matí a Sant Marçal i es van beure la sang del cabrit en rotgle, mentre cantaven cançons adequades a l'ocasió i cridaven 'aviat tindrem la roja' i 'guerra a mort als blancs».³⁹

De tota manera, per molta que siga la seua importància, l'activisme d'un «roig» com Joan Batlle s'ha d'incloure en el context de les condicions socials, econòmiques i ideològiques. En part, la propaganda tenia èxit gràcies al seu talent i la seua energia, però també perquè actuava en una situació volàtil, creada, en primer lloc, per la política interior espanyola i les diverses conseqüències que la guerra carlina tenia per als habitants del Vallespir. D'altra banda, per l'efecte de la competència industrial sobre les petites fargues de la comarca i els efectes de l'estancament econòmic de 1848-1851 sobre els viticultors de la plana i, per tant, sobre els fabricants de tonells del Vallespir. En canvi, els activistes del Capcir i de la Cerdanya tenien ben poc d'èxit perquè vivien en comarques esguitades de pobles menuts, bloquejats per la neu de quatre a sis mesos l'any, on els habitants s'oposaven sobretot als intents dels successius règims de limitar el seu accés als boscos. Segons les autoritats, Josep Blanc, del petit poblé (234 habitants) de la Cabanassa (Cerdanya), estava abonat als «periòdics revolucionaris que distribueix al seu poble; intenta activament que les seues opinions siguen

37. *L'Etoile du Roussillon* 14-XII-1851. ADPO, 584. Arxius Municipals de Latour i l'Estagell, *Délibérations du conseil municipal*. E. FRÉNEY, *Arago et Estagel, son village natal* l'Estagell, 1986.

38. Sobre Joan Batlle, p.e., ADPO, 1Mp 398, 4Mp 153, 521, 561, 584, 596, 722, 6Mp 420, 3U 781; AN, BB8 829, BB20 147. *L'Etoile du Roussillon* 11 i 25-VIII-1850. MCPHEE, *Les semailles...* Sobre la composició i la ideologia de l'elit republicana, l'important estudi de G. BONET, *L'Indépendant des Pyrénées-Orientales. Un journal dans l'histoire: l'histoire d'un journal, 1846-1848*, Perpinyà, 1987.

39. ADPO, 1Mp 303, 304. *L'Etoile du Roussillon* 11-VIII-1850 i ss.

adoptades pels habitants, la ignorància dels quals explota. ...A casa seua ha conservat molt de temps, en un saló on venia cervesa, el retrat de Robespierre i de Ledru-Rollin, als quals presenta com els únics revolucionaris que cal imitar.⁴⁰ Aquest activisme, però, no es traduïa en la vida política comarcal. No situar clarament els activistes al seu propi context —en la seua «ecologia política»— seria confondre els termes.

Conclusió

El temps de la sembra de la República als Pirineus Orientals sembla, per tant, que fou facilitat en aquelles comarques que tenien una estructura municipal i una situació geogràfica favorables, on el món exterior era relativament accessible. En especial, eren comarques vulnerables a les exigències dels mercats nacionals i internacionals. En aquestes zones trobava terra fèrtil una ideologia radical, fonamentada en part sobre les noves nocions de reforma de la societat. Aquesta reacció favorable depenia, segons que sembla, dels records col·lectius de seixanta anys d'inestabilitat política i de durs conflictes a partir de la Revolució Francesa.

Sembla haver obtingut una vigor addicional a partir de la identitat catalana, tant en oposició als agents francesos de la repressió com per referència a les guerres carlines a Espanya. Malgrat tot això, encara sorprèn la relació estreta entre els greuges locals i la ideologia demòcrata-socialista en un país en el qual regnava l'analfabetisme massiu, a 900 km de París i allunyat de les grans ciutats, on rarament es parlava el francès i on no hi hagué cap periòdic republicà més que durant sis mesos al llarg d'aquests quatre anys. Això revela com ha estat d'important la voluntat dels activistes.

Aquesta presa de postura política era visible des de 1851, quan la prosperitat econòmica i la repressió governamental semblen haver fet d'aquesta regió una regió dòcil. En 1858 Esteve Aragó escrivia al seu paisà Esteve Douffiagues, d'Arles, arran d'una breu visita al Departament: «La fe allà és forta com les nostres oliveres i generosa com el nostre vi. No pot deixar de donar fruits. D'ells traurem, com del raïm i de les olives, la força i la llum».⁴¹ La persistència d'aquesta orientació política fou ben notable: fins a la dècada de 1980, la gran massa de la població dels Pirineus Orientals va posar les seues esperances de futur en els partits d'orientació esquerrana.

40. ADPO, 3M 186.

41. CHAUVET, *Histoire du parti...*, 73-74. Douffiagues era un col·laborador polític molt estret de Joan Batlle.

Resum

Aquest treball estudia la vitalitat de la política popular al Departament, majoritàriament català, dels Pirineus Orientals durant els anys de la Segona República. En aquest període s'imposà una profunda orientació republicana i socialista i es produí l'ocàs del legitimisme monàrquic. L'autor discuteix punts de vista establerts en la teoria de la modernització sobre el paper de la política i les rivalitats locals.

Paraules clau: Departament Pirineus Orientals; teories de la modernització; republicanisme; societat agrària; França; política local; Segona República; socialisme.

Abstract

This article studies popular politics in the department of the Pyrénées-Orientales under the Second Republic, a time when the population of the area was still mostly Catalan. The period saw the deep implantation of Republicanism and Socialism and the demise of legitimist Monarchism. The author uses this particular case to discuss some recent points of view about the rôle of politics and local rivalries within the framework of the theory of modernization.

Keywords: Pyrénées-Orientales; modernization theory; Republicanism; agrarian society; France; local politics; Second Republic; Socialism.